

HOOFSTUK 2

TAAL EN PARADOKS

“...the master paradox is that language generates the very conundrums it is supposed to help resolve” (Efran et al. 1990:23).

“The way we think about language influences the way we position or locate ourselves in a discourse or in a relationship and make space for each other” (Anderson 1997:208).

2.1 WAAR KOM TAAL VANDAAN?

2.1.1 DIE ANTROPIESE BEGINSEL – ’n KOSMIESE VERSKYNSEL

Die mens se begin, voortgang en einde geskied in en deur taal. Alles van die mens is gekoppel aan sy taalvermoë. Peacocke (1993:73) fundeer die persoonlikheid van die mens in die evolusionêre biologie deur te verwys na die sensuiewe sisteem en brein wat in ’n proses van opeenvolging, inligting kon behou, stoor, en herwin, om dit dan in terme van die omgewing aan te wend vir oorlewing van die spesie. Peacocke (1993:76) sê: "In humanity 'biology' has become 'history' and a new kind of interaction - that of humanity with the rest of the natural order - arises."

Astrofisika, deeltjiefisika, en kosmologie het in die afgelope twee dekades die Copernikaanse Revolusie omgekeer (Peacocke 1993:77). Waar die lewe van die mens as gevolg van

laasgenoemde van sy sentraliteit en belang gestroop is, het eersgenoemde al sterker begin uitwys hoe fyngestem die heelal is. Peacocke (1993:78) verwys na die algemeen aanvaarde 'beginsel van antropie', en na Barrow en Tipler wat dit beskryf:

The observed values of all physical and cosmological quantities are not equally probable but they take on values restricted by the requirement that there exist sites where carbon-based life can evolve and by the requirement that the Universe be old enough for it to have already done so...It [this principle] expresses only the fact that those properties of the Universe we are able to discern are self-selected by the fact that they must be consistent with our evolution and present existence.

Bogenoemde aanhaling van Barrow en Tipler kom daarop neer dat die konstantes se spesifieke waardes streng beperk word tot wat dit is, vir lewe op aarde om te wees soos, en wat, dit is. Die konstantes sluit die juiste sterkte van al die kragte wat in die heelal werksaam is in, naamlik: gravitasie-, sterk en swak kern-, en elektromagnetiese kragte, en ook elektroniese lading, spoed van lig, Planck se konstante, en verskeie deeltjies se spesifieke gewig (vergelyk Peacocke 1993:78).

Die 'antropiese beginsel' dra die betekenis dat die mens se vermoë om pyn en lyding so intensief te kan ervaar, saamval met die kognitiewe vermoë om inligting te verwerk, en 'n verhoogde sensitiwiteit vir prikkels uit die omgewing, wat deel uitmaak, en 'n gevolg is van die proses van evolusie (Peacocke 1993:79). Saam met selfbewussyn en gepaardgaande denkvermoë, word die pyn, lyding en gewaarwording van die finaliteit van die aardse lewe ook moontlik. Peacocke (1993:77) sê dat "our presence in the biological world raises questions outside the scope of the natural sciences to answer", en ook "[t]hus we come to ultimate questions and find them not answerable through the resources of science itself" (Peacocke 1993:83).

Taal vind sy oorsprong in die *antropiese beginsel van die heelal*. In ooreenstemming hiermee sê Peacocke (1993:73): "Awareness and exploration of the external world reach a peak in *homo sapiens* who, through the use of language, primarily, visual imagery and, later, mathematics, is able to formulate concepts interpreting the environment." Die subjektiewe aspek van menswees is wat veroorsaak dat hy die inhoud van bewussyn as 'objektief' kan beleef en sodoende *selfbewus* kan wees. Selfbewussyn maak *selfrefleksie* en refleksie oor die omgewing moontlik.

Refleksie word deur taal moontlik gemaak. Deur die gebruik van taal transendeer die mens homself. Capra (1983:315) steun hierdie uitgangspunt as hy verduidelik hoe die ontstaan van bewussyn by die mens as evolusionêre proses 'n groot stap was in evolusionêre meganismes. Die genetiese meganismes het as gevolg van die menslike bewussyn by die mens in 'n sosiale meganisme verander. Hierdie sosiale meganisme word gekenmerk deur gedagteprosesse wat aanleiding gegee het tot die konseptuele, én wat deur taal 'n simboliese vorm begin aanneem het.

Bewussyn in sigself is histories en bly nie dieselfde oor tyd heen nie. Dit is in 'n kontinue proses van verandering. Realiteit word deur bewussyn gedefinieer (Buttrick 1994:79). Wanneer 'n gemeenskap of individu se begrip van die realiteit verander, verander taal insgelyks, of andersom. Dit wil sê dat nuwe realiteitsopvatting deur nuwe taaluitdrukkings tot stand kom.

As van die uitgangspunt uitgegaan word dat die aard van menslike bestaan paradoksaal is, dan is dit 'n logiese gevolgtrekking dat die taal wat die mens praat ook by magte moet wees om hierdie paradoksale manier van lewe, *realisties* te kan uitdruk. Hiltner (1975:24) (soos aangehaal deur Anderson 1985:54) artikuleer die paradoks van menswees as *normatief* tot sy bestaan en sluit nie die gepaardgaande ongelykhede as 'boos' uit nie:

To take the situation as genuinely paradoxical is, on the one hand, to be prepared to live with its tension, but it is, on the other hand, to strive for untangling at any point where that is possible. There is active seeking without, however, the illusion that search will ever break the tension. Thus, the acceptance of the big paradox may lead to resolution of many smaller paradoxes.

Anderson (1985:57) dui aan dat alleen deur in paradoks te lewe, met ander woorde dit te ontdek en te aanvaar, kan die mens lewe in sy volheid ontdek en onderhou. Die filosoof Jacob Needleman (1982:7) druk dit so uit: "God has placed the deepest and most fundamental contradictions in human life not to be resolved but to be lived in the full consciousness of their contradictoriness."

2.1.2 GOD AS EERSTE SPREKER EN GEWER VAN TAAL

Selfbewussyn, as selfrefleksie, plaas die mens in die spanning van die transendente en immanente. Dit is hier waar God ter sprake is. Deur die werking van selfbewussyn het die mens ook 'n Godsbewussyn. Taal is die medium om hierdie bewussyn van God hoegenaamd moontlik te maak, te artikuleer en te verwoord. Taal gee dus uitdrukking aan, en genereer die verhoudingsmatige verbinding met God.

Vir die teoloog is dit duidelik dat die taalvermoë van die mens nie in homself gesetel is nie, maar dat hy dit ontvang het as beelddraer van God. Hier kom die interessante en belangrike vraag oor die analogiese verhouding waarin die mens tot God staan, na vore. Dit is primêr taal wat die mens en God 'ter sprake' laat kom. Taal is wat die mens aanbetref, 'n grensverskynsel ten opsigte van sy eksistensie. Soos vroeër gestel, skep die mens se taalvermoë 'n onto-epistemiese toestand waarin die mens hom bevind. Die vraag is op watter manier menslike taal analogies is aan die taal wat God is (en 'praat').

Deur te sê dat God taal *is*, wil ek die allesomvattende belang van taal aandui in die verhoudingsmatige gerigtheid waarin die mens eksisteer. Die mens as verhoudingswese druk homself in taal uit. Ook die verhouding met God is in taal begrepe. Die Bybelse getuienis is positief bevestigend dat God die sprekende God is. Die Genesisvertelling van die totstandkoming van die skepping byvoorbeeld, doen dit op so 'n wyse dat die aard van God taalmatig uitgebeeld word, byvoorbeeld die bekende woorde in Genesis 1:3, "Toe het God gesê: 'Laat daar lig wees!'"⁵⁶

Die *Logos* uitdrukking in die Johannes-evangelie maak die belang van taal vir praktiese teologie nog meer veelseggend as God Homself openbaar as die *Logos* wat 'n mens geword het. Die *Logos* as Woord of Spreke, en beliggaam in Jesus Christus, is 'n sentrale tema in die Johannes-evangelie, en beklemtoon wat ek hier wil sê, naamlik dat God Homself taalmatig aan die mens openbaar.

Berkhof (1990:44) stel die begrip *openbaring* voor as die interne prolegomenon, naamlik die

ken-leer wat op implisiete wyse die verhouding God-mens vooropstel. Berkhof (1990:50) meen dat Christus, die vleesgeworde Woord (vergelyk Johannes 1:1-14), die Woord/Spreke openbaar waardeur alles tot stand gekom het (vergelyk Kolossense 1:16). Dit bring mee dat die skepping tog, al is dit op 'n gebroke manier, getuig van die bedoeling van die Skepper daarvan. Die mens getuig by uitstek van die bedoeling van God. Berkhof (1990:50) sê "dan kan het ook niet anders of de mens die met deze dorst rondgaat in zijn werkelijkheid, moet daarin telkens weer stralen, seinen, openbaringen van Gods aard en bedoelingen opvangen."

God se taalmatige openbaring aan die mens word gesaghebbend in die lewe, sterwe en opstanding van Jesus Christus gedemonstreer. In en deur Jesus het God finaal met die mensdom gesprek (vergelyk Hebreërs 1). Dat God se spreke in mensewoorde uitdrukking kon vind, dui op die wedersydse aangewesendheid van beide Goddelike en menslike spreke op mekaar. God maak egter die ontmoetingsgebeure in taal moontlik deur sy verborge *saamsyn* met die mens in sy aardse realiteit. Die mens egter, is nodig om die gesprek met God tot stand te bring (Berkhof 1990:59).

Berkhof (1990:70) verduidelik die antropomorfistiese taalgebruik van die Bybel (naamlik die menslike taal van die Bybel wat op simboliese manier na God verwys) as kenmerkend van die tipe openbaring waarmee God die mens aanspreek. Dit is 'n persoonlike taal. Dit is inderdaad *menslike* taal. Dit wil sê die ontmoeting tussen mens en God is deur die taal wat gebruik word persoonlik van aard. Berkhof (1990:71) sê dat hierdie taal *analoog-adekwaat* is. Dit is egter nie *absoluut adekwaat* nie, omdat God, God bly, en die mens, mens. Die simbool bly altyd verwysend van aard.

Waaragtige analoog is in die skepping gegrond en in die openbaringsontmoeting geaktualiseer. Om dié rede sê Berkhof (1990:72) dat taal wat aan God toegeskryf word eerstens en waarlik in sodanige beskrywing tot reg kom. God is dus nie soos 'n ware vader nie, maar Hy is *dié Vader* uit wie vaderskap afgelei word. God is Liefde deur wie liefde betekenis kry. Op dié manier kan gekonkludeer word dat taal prinsipiëel sy oorsprong in God het. Die menslike bewussyn as oorsprong van menslike taal doen nie afbreuk aan God as die Skepper en Onderhouer van die mens as mens-deur-taal nie. Ook die menslike bewussyn is skeppingsmatig op God aangewese.

⁵⁶ Teksters geneem uit die 1983 Afrikaanse vertaling van die Bybel.

Om te sê dat openbaring in wisselwerking geskied met ervaring en insig, beteken dat openbaring in taal moet geskied. Berkhof (1990:68) stel dit so: "Wil de openbaring voor de mens openbaring worden, dan zal ze moeten worden uitgezegd in een taal die voertuig voor dit openbaar-worden is." Barth se siening van analogie kan genoem word *analogia gratiae* waar die analogie nie afhanklik is van die karaktertrekke van ons menslike taal nie, maar afhang van wat God self met die taal doen (naamlik om dit die vermoë te gee om betekenisvol oor Hom te praat) en sodoende as genadehandeling kenbaar word vir die mens. Barth verwerp die *via eminentiae* waar analogie op grond van menslike syn (handeling, gedagtes, spraak) kan plaasvind. So byvoorbeeld kan die mens nie wanneer hy iets skep, analogies na God verwys as die Skepper nie, omdat dit menslike handeling is, en nie die ware skeppingshandeling van God kan aandui nie.

Thomas stel God as die *analogans* voor, dit wil sê dat analogie sy oorsprong en norm in God self vind. Die mens se taal en begripskemas is die *analogatum* (Berkhof 1990:74). Thomas meen dat menslike taal God se ander wêreld nie ongenoegsaam aandui nie, en ook nie dubbelsinnig nie. Dit dui die ander wêreld egter ook nie genoegsaam en suiwer aan nie. Die ongelykheid is groter as die gelykheid tussen God se taal en die mens se taal.

In der waarhede is die begrip *taal* wat aan God toegesê word, al reeds analogies aangedui. *God* as term is ook analoog aan die mens se transendente kwaliteit. Dit stem ooreen met Tillich se idee van *analogia entis*, waar hy meen dat die stelling 'God is Syn self' nie 'n simboliese stelling is nie. Macquarrie (1967:51) verduidelik Tillich se aanname: "...since every symbol participates in the being of that which it symbolizes, the notion of 'being' serves also as the basis for all indirect symbolic statements which may be made about God, after one has defined 'God' as 'Being-itself.'" Dit beteken dat alles wat deel het aan die Syn, die moontlikheid besit om as simbool van God te funksioneer.

Ek meen dat menslike taal meer genoegsaam (adekwaat) as ongenoegsaam (onadekwaat) God se wêreld aandui, omdat dit juis in taal geskied. Taal skep die paradoks sodat die oneindige groot verskil tussen God en die mens, en dus die gewigtiger ongelykheid in taaluitdrukking oor sake rakende God, soos Thomas dit stel, juis deur taal paradoksaal omgeswaai word sodat spreke met God genoegsaam is. Die paradoks word geskep deur die spanning van menslike taalmatigheid en God se selfopenbaring aan die mens. Die genoegsaamheid van analoog lê dus in die kreatiewe spanning van wisselwerking tussen

menslike agentskap en God se Spreke.

God wat analoog daarstel, en die mens wat deur die gawe van taal *analogatum* praat, deurbreek die ongelykheid tussen God se wêreld en dié van die mens in die taal waarmee hy met God praat. Dit vind egter slegs in die spreekhandeling plaas. In die aardse werklikheid van die mens bly God die Gans-Andere. Taal is die Goddelike kwaliteit wat die mens deur die immanensie van sy eksistensie kan laat deurbreek om 'vonke' van die Goddelike transendensie te sien. Op die manier kan dan van die immanente betrokkenheid van God gepraat word.

Taal in sy aard is paradoksaal, en die mens kan deur die beperking van sy taal as gevolg van die aardsheid daarvan en van homself, die *aardsheid* oorkom en waarlik met God praat op 'n werklikheidsbetrokke manier; 'n werklikheid wat deur taal bemiddel word, en dus deur God self as die Skepper daarvan.

2.2 DIE AARD VAN TAAL

2.2.1 DIE DINAMIKA VAN TAAL

Bricker (1987:331) vra die vraag of moontlike wêreldes ontologies tot taal gereduseer kan word, en kom tot die konklusie dat dit nie moontlik is nie. Bricker (1987:352) sê dat "whatever is conceivable by actual people is describable within a reasonable language, an actual language used by actual people. So whatever is conceivable can be represented by some linguistic construction." Dit beteken dat die uiteindelijke aard van die realiteit ontologies verder strek as wat taal beskryf, maar dat dit juis hierdie beperkende karakter van taal is wat dit sy stukrag verleen om na moontlike 'wêreldes' te kan verwys. Die beperkende karakter van taal is insgelyks ook 'n generatiewe, aktiewe karakter (vergelyk Anderson 1997:205).

Linguïste het in die verlede gepoog om 'n greep op taal te kry as 'n abstrakte sisteem van klanke, grammatika en leksikologie, wat volgens algemene reëls funksioneer. Becker (Steier (red.) 1991:228) redeneer anders as hy Ortega y Gasset aanhaal: "In effect, language is never a 'fact', for the simple reason that it is never an 'accomplished fact' but is always making and unmaking itself, or to put it in other terms, it's a permanent creation and a ceaseless destruction." [Aanhaling van Becker hier gedeeltelik weergegee]. Becker (Steier (red.) 1991:228) redeneer dat taalstudie eerder te doen moet hê met taal as 'n handeling (akte);⁵⁷ taal moet bestudeer word in die proses van wording, naamlik *in statu nascendi*, waar dit sy oorsprong het.

Becker (Steier (red.) 1991:229) sluit aan by Maturana en Varela in die idee dat taal *autopoïeties* funksioneer, naamlik selfskeppend. Taal orienteer elke individu as't ware volgens sy eie 'autopoïetiese' aard. Becker (Steier (red.) 1991:229) stel dit so: "Languaging is *orienting*, within our separate, autopoietic domains of distinctions..."

Hierdie *manier van kyk* na die aard van taal (handelinge), is in wese paradoksaal, deurdat taal 'uitwerk' deur die vervaging van verskille in verskillende linguïstiese domeine. Becker (Steier

(red.) 1991:230) sê: “A message triggers an orientation but does not transfer information, since the message does not specify what the receiver’s orientation will be.” Hierdie orientasie het volgens Becker (Steier (red.) 1991:230) drie aksiomas tot gevolg:

- 1) elke taaluiting is afwykend ('deficient') – dit sê minder as wat dit wil sê
- 2) elke taaluiting is uitbundig ('exuberant') – dit sê meer as wat dit wil sê
- 3) enige iets wat gesê word, word deur iemand gesê

Hierdie voorveronderstellings steun die autopoïëtiese oriëntasie, teenoor die oriëntasie wat taal as oordrag van geënkodeerde gedagtes voorstel. Die drie veronderstellings word veral toegepas in die proses om 'n ander se taal te leer ken. 'Stiltes' ('silences') ontstaan wanneer daar gebrek is aan verstaan tussen gespreksgenote (Becker in Steier (red.) 1991:232). Becker (Steier (red.) 1991:232) dui hierdie stiltes aan as die gebrek om iets akkuraat oor te vertel in die ander se taal. Die invul van hierdie 'stiltes' of gapings in verstaan word deur aktiewe luister (uitbundigheid), en deur ontoereikendhede ('deficiencies'), gekenmerk. Ontoereikendhede ontstaan omdat jou taal nie dieselfde onderskeidings kan tref as wat in die gespreksgenoot se taal bestaan nie.

Becker (Steier (red.) 1991:231) haal Dewey aan om sy stellings duidelik te maak: “Every human act takes place in language. Every act in language brings forth a world created with others in the act of coexistence which gives rise to what is human.” Die ganse geskiedenis van elke persoon se interaksies met ander bou, wat Becker (Steier (red.) 1991:230) 'n *domein van diskoers* noem, op. Hierdie domein van diskoers verander gedurig soos wat nuwe interaksies tot stand kom. Dit is in hierdie domeine wat ons, ons identiteit vind, en van waaruit ons leef. Domeine oorvleuel omdat mense in dialogiese sin, wêreldde deel, en betekenis onderling spesifiseer. Met dieselfde gedagte praat Müller (2000:15-6) van “gedeelde taalkonstrukte”, en lê klem op die belang van 'n *gedeelde kultuur* en *wêreldbekouing* vir die taalkonstrukte om ook gedeel te word.

Die derde aksiom wat Becker stel beklemtoon die kontekstualiteit van alle uitsprake. Dit

⁵⁷ Vergelyk hoofstuk 1.4 waar ek taal as 'n 'handeling' beskryf.

beteken dat elke uitspraak uniek is soos die persoon wat die uitspraak maak. Wie, waar, wanneer, hoekom en waarom die uitspraak gemaak word, verleen spesifikasie ('particularity') aan enige uitspraak.

2.2.2 DIE SELFVERWYSENDE AARD VAN TAAL

Daar is reeds in hoofstuk 2.1 verwys na die oorsprong van taal wat ingebed is in die bewussyn van die mens. Die mens is bewus van sy "self", en kan dus subjektief oor homself as objek reflekteer. Hierdie refleksie sluit ook die omgewing in. Die mens kan egter nooit heeltemal buite homself tree om oor homself te reflekteer nie, maar soos Efran et al. (1990:32) sê: "[L]anguage enables us to act as if such a thing [reflection from outside ourselves] were indeed possible – it creates an 'observer'." Wat veroorsaak dat selfverwysing, en verwysing na die buitewêreld paradoksaal is? Nepo (1994:143) konstateer dat "Everything worth knowing is cloaked in paradox because everything substantial defies being revealed in its totality." Nie die mens nie, en ook nie die omgewing of God is totaal openbaar nie, maar dra 'n verhullende element in hul mee.

Hierdie gelyktydige gedeeltelike onthulling en verhulling bevestig die problematiek van subjek-objek onderskeiding in taaluiting. Die taal wat in algemene omloop gepraat word, maak onbewus en outomaties van objek-subjek onderskeidings gebruik (vergelyk Efran et al. 1990:32). Die rede hiervoor is die idee dat selfverwysing destruktief vir die taalgebruiker is. Wanneer die grense tussen objek en subjek begin vervloei, raak baie mense paniekerig (Kainz 1988:25). In voorbewuste taalgebruik is subjek-objek onderskeidings algemeen en "ill-equipped to convey the bending-back-upon-self that seems to be involved in self-reference" (Kainz 1988:25).

Taal insigself is nie geneig om subjek en objek te laat onderskei nie, maar dit is veiliger vir die mens om taal in so 'n sin aan te wend. Hierdie tipe taalgebruik is meestal nie-selfbewus en nie-reflektief. Dit is dus eers in die proses van bewuswording en selfverwysing wat objek en subjek onderskeidings vervaag. Die koördinasie van nie-paradoksale logika en taal wat objek georiënteerd funksioneer, is slegs 'n eerste-orde probleem. Op tweede-orde vlak het die 'probleem' deur middel van selfbewussyn en –refleksie 'opgelos'.

Taal is dus genoop om paradoksaal in verwysing en selfverwysing te wees (vergelyk Efran et al. 1990:29-31). Dit is deur die verwysende aard van taal dat konsepte soos *ooreenstemming* en *verskillend* betekenisvol is. Die spanning tussen die verhullende en onthullende aard van taal is wat paradoks skep. Paul Ricoeur (1970), as 'n eksponent van die hermeneuties-fenomenologiese tradisie, waar nadenke en interpretasie voorop staan, oordeel oor Freud se posisie in *Freud and Philosophy*. Vos (1996:25) meen dat Ricoeur hier onder die indruk kom van die belang van taal vir die verstaansproses. Ons bestaan bly 'n misterie. Vos (1996:23) sê van die verborgenheid in die verstaansproses dat dit in raaiselagtigheid tot openbaring kom met elke verstaansgreep wat ons op die wêreld as teks uitoefen. Dit is 'n poging om sin te gee aan die paradoksale aard van ons bestaan (Du Toit 1995:35).

Die volgende gedig van Thomas Merton illustreer die selverwysende aard van taal wat op 'n paradoksale wyse deur raaiselagtigheid tot openbaring kom (Müller 2000:38-9):

*Chuang Tzu and Hui Tzu
Were crossing Hao river
By the dam.*

*Chuang said:
"See how free
The fishes leap and dart:
That is their happiness."*

*Hui replied:
"Since you are not a fish
How do you know
What makes fishes happy?"*

*Chuang said:
"Since you are not I
How can you possibly know
That I do not know
What makes fishes happy?"*

*Hui replied:
"If I, not being you,
Cannot know what you know
It follows that you
Not being a fish
Cannot know what they know."*

*Chuang said:
"Wait a minute!
Let us get back
To the original question.
What you asked me was
'How do you know
What makes fishes happy?'
From the terms of your question
You evidently know I know
What makes fishes happy.*

*"I know the joy of fishes
In the river
Through my own joy, as I go walking
Along the same river."*

Deur selfverwysing kom die mens tot verstaan. *Taal*, hermeneuties gesproke, is 'n gelade term. Ook Gadamer bied boeiende insigte oor verstaan. Vos (1996:15) verwys na Gadamer se beskrywing van *verstaan*: "[D]ie poging om bevry te word van die bevreemding wat die mens ervaar wanneer hy in kontak kom met sindraers (soos 'n teks, of die lewe as gegewe)." Konfrontasie met die lewe as ondeursigtige sindraer is die middelpunt van hermeneutiese ervaring.

As verwysing die mens in staat stel tot *verstaan*, soos in die beskrywing van Gadamer, dan lei *selfverwysing* tot *selfverstaan*. Gadamer (1967:93-100) gaan van die standpunt uit dat taal as *modus* van die *syn*, die proses van verstaan is. Vos (1996:18) op die voetspoor van Gadamer (1967) en Van NieKerk (1994:80), reken dat taal nie 'n formulering is van iets wat pre-linguisties verstaan sou kon word nie. Die mens beheer nie taal nie. Taal neem eerder besit

van ons soos dit geleer word. Alle ervaring is linguisties, taalgebonde en taalgekondisioneer. Koen DePryck (1993:2) sluit by Gadamer aan as hy 'n *interdissiplinêre ontologie* voorstel. Dié soort ontologie fokus op die gronde vir verskille en kategorisering van die wêreld in onderskeidende dog verbandhoudende dele, soos wat in die verskillende dissiplines bestudeer word.

DePryck (1993:3) meen dat selfverwysing alleen *onto-epistemies* tot uitdrukking kan kom. Hy reken dat ontologie deur epistemologie 'bereikbaar' gemaak word. DePryck (1993:3) stel dit so: "It must be possible, from an epistemological point of view, for the ontic level to refer to itself." DePryck borduur voort op sy ontologie van taal deur refleksiwiteit, naamlik dat selfverwysing deel uitmaak van die aard van die ganse realiteit. DePryck stel voor dat refleksiwiteit ook buite die menslike realm plaasvind. Hy stel 'n *minimum-ontologie* voor wat gebaseer is in die refleksiwiteit van die ganse wêreld. DePryck (1993:13) stel dit so: "Reflexivity is a condition for existence...it is also an intrinsic goal: Reflexivity is an emerging feature of the universe."

Die mens se biologiese sisteem bepaal hoe selfrefleksie plaasvind. Efran et al. (1990:32) stel dit so: "Even our most elegant 'maps' of the universe are constrained by our biology. They tell us only how our own nervous system happen to be operating in connection with the surrounding medium."

Die rasionaal in DePryck (1993) se werk is dat die wêreld beide *eenheid* en *verskeidenheid* vertoon. Hierdie gedagte veroorsaak paradoks wat in selfverwysing tot uiting kom. DePryck (1993:42) maak dit duidelik dat die struktuur van die wêreld deur die evolusionistiese proses die struktuur van menslike taal bepaal. Hy definieer taal as "the structure that the world and our language have in common". DePryck sê nie hiermee dat ons taal en die taal van die wêreld in mekaar opgaan nie, maar dat dit juis die verskil is wat die *eenheid in verskeidenheid* van die wêreld uitwys (DePryck 1993:42).

Die aard van die realiteit, volgens DePryck, is selfverwysend (selfrefleksief). Dit is deur hierdie refleksiwiteit wat paradoks ontstaan. Paradokse bedreig die voortbestaan van taal en veroorsaak 'n 'level jump', bedoelende 'n skielike verhoging in die kompleksiteit van 'n sisteem (DePryck 1993:43). Geen sisteem wat 'n rykdom in verskeidenheid vertoon, naamlik soos ons wêreld, kan vry van paradokse wees nie. DePryck (1993:43) sê dat "a fundamental paradox will necessarily be followed by a level jump." Wat dus op elke vlak van die realiteit

gebeur, naamlik in elke spesifieke taal, is volgens DePryck vlakspesifiek en kan nie tot laer vlakke gereduseer word nie. Prakties gesproke, beteken dit dat elke vakdissipline se spesifieke taalgebruik, spesifiek ten opsigte van die vakdissipline is. Vakterme kan dus nie ongekwalfiseerd na ander dissiplines of taalgebruik oorgedra word nie.

Die veld van fisika en gepaardgaande (r)evolusionêre uitvindings wat gedurende die twintigste eeu gedoen is, gee 'n goeie aanduiding van dié verhoging in kompleksiteit. Einstein en ander navorsers was verstom oor die resultate op hul atoom eksperimente, want elke keer as hulle 'n 'antwoord' in ooreenstemming met die klassieke fisika-beskouing verwag het, was die resultaat 'n paradoks. Hierdie paradoks is opgelos toe die terme wat die paradoks gefasiliteer het, verander is. 'Deeltjie' en 'golf' is twee terme wat beskrywend inpas in die klassieke Newtoniaanse paradigma. *Deeltjie* en *golf* is egter nie genoegsaam om atomiese werking te beskryf nie.

Na gelang hiervan kan eerder gepraat word van elektrone wat *deeltjie-agtig* of *golfagtig* in verskillende situasies optree. Deur anders te praat (nuwe terme te gebruik), kan 'n sprong in kompleksiteit gemaak word wat die realiteit beter begrypbaar maak en paradoks oplos, tot die volgende paradoks ontstaan en daar weer gespook moet word vir adekwate beskrywings in die lig van nuwe paradoksale inligting wat verkry is (Capra 1983:67). Capra (1983:89) sê in die verband: "According to the...systems view of the world, different but mutually consistent concepts may be used to describe different aspects and levels of reality, without the need to reduce the phenomena of any level to those of another."

Die voorkoms van paradokse is onafwendbaar wanneer ons (oor die realiteit) praat. Deur paradokse verander ons begrip van die wêreld. DePryck (1993:80) gaan so ver as om te sê dat paradokse nie net op taalvlak bestaan nie, maar ook op ander vlakke van die werklikheid, naamlik fisika, chemie, biologie ensomeer. Hierdie siering word deur die ekosistemiese siening van die wêreld ondersteun. *Interverwantskap* en *interafhanklikheid* is konsepte wat die paradokse op alle vlakke kongruent laat vertoon. DePryck sê dat paradokse die wêreld kan verander deur die verhoging van die kompleksiteit van die werklikheid. Dit beteken dat paradokse op laer vlakke deur 'n volgende hoër vlak van werklikheid opgelos word. Ons gebruik taal om na hierdie verskillende vlakke te verwys, en dit is juis as gevolg van dié multivlak realiteit dat paradokse in taal ontstaan.

Hepburn in sy boek *Christianity and Paradox*, sê DePryck (1993:85), het dit reg as hy meen

dat paradokse ontstaan as gevolg van die 'rek' van natuurlike taal, verby die grense van die taal, byvoorbeeld om te sê "buite my kamer is 'n voël" is anders as "God is buite die heelal". Die term 'buite' word in die tweede sin 'gerek' in betekenis, aangesien die woord 'buite' gewoonlik betekenis dra wanneer strukture binne ruimte beskryf word.

DePryck (1993:87) se interessante stelling dat paradokse nie net binne verbale menslike taal bestaan nie, maar ook op ander vlakke van realiteit, lui as volg: "...our language functions because it's structure refers to the structure of the world outside our language." Beperkinge in die relasie tussen menslike taal en die wêreld veroorsaak paradoks. In dié sin is paradokse nie 'behorende' tot die wêreld of tot die menslike taal nie, maar is dit deel van die *onto-epistemiese* relasie van die wêreld en die mens. Dieselfde reël kan toegepas word met betrekking tot die verhouding tussen mens en God. Enige twee terme wat *onto-epistemies* beskryf kan word, kan in paradoks uitgedruk word.

Menslike taal kan na enige vlak van kompleksiteit verwys, omdat dit 'n interne oop-eindigheid⁵⁸ bevat, wat beteken dat dit die kompleksiteit binne sy eie struktuur kan konstrueer (DePryck 1993:103). Die paradoks van menslike taal is dat, terwyl ons taal nooit sy eie inherente grense kan ontsnap nie, dit juis hierdie eienskap is wat die menslike taal se kragtige aspek is. Ons kan, deur taal, die werklikheid van taal verby die kompleksiteit van ontologiese vlakke van menslike bestaan 'rek'. Bogenoemde insigte van DePryck maak die aard van menslike taal paradoksaal. 'Taal' verkry 'n breë beskrywing, en word die draer van paradoks, en sodoende word die aard van die werklikheid, wat deur taal gekonstrueer word, in paradoksale terme beskryf.

In die Nuwe Testament gebruik Paulus paradoks om homself die beste uit te druk oor die aard van die realiteit. In die lig van bogenoemde opmerking kry Paulus se beskrywing van God se reddende handeling, dat dit ons nie vrymaak van die erns van die realiteit van die aardse werklikheid nie, betekenis. Die kruis van Jesus verander nie die wêreld nie, maar dit voorsien ons van 'n invalshoek van waaruit die wêreld herhaaldelik geïnterpreteer kan word, omdat die werklikheid self paradoksaal is.

In samehang hiermee gaan DePryck (1993:47) van die standpunt uit dat alles taal is, naamlik

⁵⁸ Vergelyk voetnota 52 oor 'oop-eindigheid' in natuurlike sisteme. In terme van 'n krities-realistiese benadering bestaan oop-eindigheid op alle vlakke van die realiteit.

dat taal die aard van alle syn - verlede, hede en toekoms - is. Dit stem nie ooreen met Derrida se stelling "alles is teks" nie. Waar Derrida sou praat van die taal *van* wiskunde, praat DePryck van die wiskundige wêreld as taal. DePryck (1993:47) bring hierdie idee in verband met selfverwysing as ontologiese gebeure, wat noodwendig ook epistemies moet wees. Kennis maak selfverwysing moontlik. Dit bring DePryck (1993:47) by die idee uit dat kennis op alle vlakke van die realiteit bestaan.

Taal, in die selfrefleksiewe aard daarvan, veroorsaak paradokse wat opgelos kan word deur toename in kompleksiteit. DePryck (1993:152) volvoer dat dieselfde geld op alle vlakke van die realiteit: "...contradictions as we recognize them in the world are the result of the world talking about itself on each of the various levels of complexity." Om hierdie rede is die taal wat die mens praat nie bloot instrumenteel nie, maar die 'stof' waarin en waardeur mense bestaan, en met hulself en ander verbind word (Edwards 1984:71).

2.2.3 RELIGIEUSE TAAL AS SELFVERWYSENDE TAAL

Wat in hoofstuk 2.2.2 bespreek is, naamlik die selfverwysende aard van taal, is veral van toepassing op religieuse taal. Wanneer hoop in die pastorale gesprek gefasiliteer word, verkies gespreksgenote heel dikwels religieuse taal op 'n sekere stadium in die gesprek. Om die moontlikhede van taal bewustelik te ontgin wanneer in religieuse of godsdienstige terme gepraat word, is vir my van groot waarde.

As die aard van die werklikheid paradoksaal is omdat die aardse realiteit gelyktydig 'n onthullende en verhullende werklikheid is, dan is dit nog meer waar van God. Om dié rede praat Van Ness (1987:1) van God se natuur wat nie ten volle in taal uitgedruk kan word nie, en praat filosofiese teoloë soos Gilkey (1969) en Tracy (1975) van religieuse taal as 'limit language'.

Van Ness (1987:3) volvoer dat linguistiese selfverwysing alleen as 'n bruikbare paradigma vir religieuse taal kan dien as dit, in Whitehead se woorde, 'n 'filosofiese veralgemening' ondergaan. Augustinus van Hippo is die bekroonde filosofiese teoloog wat in dié proses sy bystand verleen.

Augustinus skryf in *De Magistro* van tekens wat verstaan kan word as verstaan word wat die teken voor staan (be-teken). Augustinus sê dat hy ook leer praat het deur na ander te luister en dop te hou hoe hulle verbande met objekte gelê het in hul gesprek. Met dié twee voorveronderstellings sê Van Ness (1987:4) dat "Augustinus seems to use the examples of pairs of self-referring and mutually referring signs to ask how one can learn signs which refer to other signs which then refer back to the signs originally unknown." Uit Augustinus se werke kan gesien word dat hy selfverwysende taal gebruik om menslike *bepervinge* en *afhanklikheid* van God uit te wys.

Die *Sermo fallibilis* as 'n Augustiniaanse tema wil die ware verhouding tussen God en die mens uitwys. Hierdeur kan die feilbaarheid van die mens en die transendensie van God erken word deur middel van *feilbare taal*. Augustinus maak melding van *Signa quae significant se ipsa*, die eksplisiete identifikasie van selfverwysende taal, om juis die beperktheid van menslike taal uit te wys, en daardeur te verklaar dat die mens aangewese is op Jesus Christus as die *intus magister*.

Boghosian (1983:100) vergelyk Bybelse wysheid met die praktyk. Hy stel voor dat beide *nie-rationele* prosesse bevat om verandering te bewerk. Boghosian (1983:101) stel drie strategiese intervensies voor wat in die Bybel hul grondslag vind. Die eerste is die *paradoksale opdrag*, byvoorbeeld Salomo wat die twee prostitute bevel gee om die stryery oor die babatjie te beëindig deur die baba in twee helftes te sny. Voorbeelde van Jesus se optrede en gesprekke is ook betekenisvol, byvoorbeeld Johannes 8:1-11 oor die vrou wat egbreuk gepleeg het. Jesus antwoord die Fariseërs paradoksaal deurdát hy sê dit is reg dat sy gestenig word, maar dit is ook nie heeltemal reg nie, want die Fariseërs is blind vir hul eie sonde. Menige verdere voorbeelde kan in die Bybel raakgesien word.

Die tweede strategie is *metafoor*. Boghosian (1983:102) sê: "A symptom itself can be seen as the client's own personal metaphor of the problem area...", met verwysing na Haley (1976). Verandering vind buite die persoon se bewustheid daarvan plaas. 'n 'Spontane' verandering vind sodoende plaas. Voorbeelde van Jesus wat metafore gebruik het is: Matteus 5:13;7:3-5;9:16-17;8:1-4; Johannes 15:10;6:35;7:37-39;13:5-11.

Die laaste strategie wat Boghosian bespreek is *gelykenisse*. Milton Erickson se hipnosetoepassing tydens terapie stem ooreen met die uitwerking van Jesus se gelykenisvertelling in die opinie van Haley (1973:34).

Wat is die betekenis van paradoks vir teologiese verifikasie? Stenger (1983:179) redeneer dat paradoks deel is van die *struktuur* van die immanent-transendente verhouding, en van die simbole wat dié verhouding uitdruk. Stenger (1983:176) stel sy standpunt oor religieuse paradoks so: "...expressing ultimacy and non-ultimacy which opens up meaning beyond observables by pointing to a reality beyond ordinary discourse".

2.2.4 MENSLIKE SISTEME AS TAALSISTEME

Anderson & Goolishian (1988:372) sê dat "[h]uman systems are language-generating and, simultaneously, meaning-generating systems." Dit beteken dat *verstaan* en *betekenis* sosiaal en intersubjektief gekonstrueer word. Anderson & Goolishian (1988:372) pas dit toe op 'n terapeutiese sisteem, en kom tot die gevolgtrekking dat die taal van die sisteem *relevansie-spesifiek* ten opsigte van die sisteem self is. So byvoorbeeld is die taal wat binne 'n sosiologies gedefinieerde groep ontplooi word, *relevansie-spesifiek* ten opsigte van die groep wat dit gebruik. Dit beteken dat die taalgebruik van die bepaalde groep aan die groep sy karakter en identiteit verskaf.

'n Verdere gevolg is dat hierdie taalsisteem die probleem 'organiseer' en 'oplos' deurdat *dialog* plaasvind. Nuwe betekenis kan gekonstrueer word en nuwe betekenis kan aan konstruksie geheg word deurdat dialog sodanige proses fasiliteer.

Edwards (1984:72-3) stel die verband tussen mens en taal baie nou. Taal is as't ware self 'n organisme. In diskoers vind bewuste besluite om konsepte uit te druk plaas. Woorde, net soos mense, is persoonlik. Om dié rede kan van *homo loquens* in plaas van *homo sapiens* gepraat word. Verder sê Edwards (1984:73) dat die vermoë om te praat deur die Spreekende God in die mens 'ingebou' is (vergelyk Cupitt 1990:157-183). Efran et al. (1990:21) sê dat "words and symbols are as basic to humans as claws and teeth are to animals of the jungle. They are as thoroughly consequential and just as 'biological'".

Omdat Goolishian & Anderson (1992:12) gesinne nie as sisteme evalueer nie, dink hulle ook nie aan hiërargie en struktuur soos wat in die kubernetiese modelle die geval is nie. Daar is

dus nie 'n gesin wat die probleem kan veroorsaak nie. Dit is eerder die probleem wat die sisteem skep (Anderson & Goolishian 1988:379). Dit geskied deur die bemiddeling van taal.

Taal is dus die medium waardeur die werklikheid geskep word. Die konsepte en konstruksie wat die terapeut in die terapeutiese gesprek invoer, word die onderbou van die epistemologie wat in die gesprek vorm begin aanneem. Die metafore of "etikette" wat die terapeut aan menslike sisteme en verhoudings toeskryf, word die nuwe basis van verwysing deur rekonstruksie (dekonstruksie) en herformulering (hervertelling). Die verhaal van nood en die verduisterde toekomsverhaal moet deur hoopvolle verbeelding in 'n nog-nie-vertelde-storie gerekonstrueer word (Müller 1996:133).

2.2.5 DIE METAFORIESE AARD VAN TAAL

In samehang met die voorgaande sub-hoofstuk kan gesê word dat die taalmatige aard van menslike sisteme primêr metafories is (vergelyk Tostengard 1989:29-32). Die werklikheid word vir 'n persoon bepaal op grond van die grondmetafoor/ore wat so 'n persoon huldig. Botha (1984:48) sê dat grondmetafore implisiete vooronderstellings is aangaande dit waaruit die werklikheid saamgestel is; ook oor hoe hierdie dinge optree en saamhang, en ook hoe dit kenbaar is.

Metafore as struktureerders van denkrames, word in grondmetafore 'n omvattende interpretasie-sisteem. Grondmetafore speel 'n belangrike rol as primêre komponente van die menslike taalsisteem. Botha (1984:52) som die rol van grondmetafore op deur middel van 'n raamwerk uiteensetting, naamlik kategoriale-, perseptuele- en konseptuele raamwerke wat ingebed is in die wyer kulturele raamwerke.

Daar is ook 'n semantiese raamwerk waardeur betekenis aan begrippe toegeken word, en laastens 'n konfessionele raamwerk wat dieselfde is as geloofsoortuigings. Hierdie denkrames (as deel van die grondmetafore van mense) maak die ontologies-kreatiewe funksie van metaforiese taalgebruik duidelik (Van Huyssteen 1986:163).

Taal is nie slegs beskrywend of slegs verteenwoordigend ten opsigte van die werklikheid nie, dit konstitueer ook die werklikheid. Metaforiese taal ontsluit die werklikheid dus kreatief. Van

Huyssteen (1986:161) stel dit dat die metafoor "aan die basis staan van die proses waardeur taal en kennis uitgebrei word...maar ook die feit dat metaforiese taal gewone taal is". Die mens as taalgeaarde wese se spreke is te alle tye metafories gekleurd (vergelyk Anderson 1997:205-6).

Du Toit (1984:153) stel 'n *diaforiese* struktuur van taal voor as adekwate spreke oor God en die menslike werklikheid. Hierdie metaforiese siening van die taalwerklikheid meen Du Toit is meer as net 'n stylfiguur soos wat dit in die taalwetenskap beskryf word (vergelyk DePryck 1993:151-2). Die metafoor is 'n omvattende realiteitskeppende hoedanigheid waardeur die mens sin en begrip vorm. Die diafoor word deur Du Toit (1984:138) verduidelik as twee neweskikkende werklikhede wat in spanning met mekaar verkeer. Hy verwys na die diafoor in ooreenstemming met Wheelwright se diafoorsiening. Wheelwright dink ekosistemies as hy die objek-subjek dualisme ophef. Taal word dus nie deur 'n subjek toegepas op 'n objek nie. Al drie is interafhanklik van mekaar.

Omdat die werklikheid ontwykend en geheimenisvol is, is dit ook so met taal as die gestaltegewer aan sodanige werklikheid. Du Toit (1984:99) druk Wheelwright se siening so uit: "Openheid as verwondering word gekomplementeer deur nederigheid as verwagting." Dié lewensspanning, sê Du Toit, word paradoksaal uitgedruk. Die werklikheid wat op 'n paradoksale wyse ervaar word, word insgelyks taalmatig deur paradoks verwerklik. Dit is dan spesifiek deur die metafoor wat hierdie paradoksale werklikheid geuit word. Dit gebeur wanneer nuwe werklikhede tot stand kom as die metafoor die bestaande werklikheid herinterpreteer of herbeskryf.

Die meerduidige werklikheid word effektief deur die metafoor uitgedruk. Du Toit (1984:100) praat van die metafoor as 'n *taalkapasitor* omdat dit betekenis kan 'stoor'. In elke nuwe situasie kan nuwe betekenis ontsluit word deur die kragtige werking van herbeskrywing van 'n beleefde werklikheid. Bevestigend hiermee sê DePryck (1993:148-9) dat figuurlike taal ons in staat stel om moontlikhede raak te sien wat ons anders nooit sou kon raaksien nie.

Die metafoor bestaan uit die epifoor en die diafoor (Du Toit 1984:100). Die epifoor wil iets wat minder bekend is aan die hand van iets wat meer bekend is, verduidelik. So byvoorbeeld word 'Here' in die metafoor 'die Here is my herder' as minder bekende term verduidelik deur 'herder' wat 'n meer bekende saak is. Dit hoef nie noodwendig 'n voor die hand liggende ooreenkoms te wees wat deur die epifoor tot uiting kom nie. Die verrassingselement is in

menige geval die aspek wat die metafoor kragtig maak.

By die diafoor is *ervaringe* wat naas mekaar geplaas word van belang. Daar is dus 'n neweskikking van *ervaringe* waardeur nuwe betekenis geskep word. Die epifoor lei jou tot betekenis deur 'n werk, terwyl die diafoor 'teenwoordigheid' skep. Dit skep dus atmosfeer deurdat 'n patroon gelê word waar twee onverwante terme/idees 'n verband begin vertoon. Die spesifieke patroon wat verband skep is die unieke van die diafoor, en hierdie nuwe verband is insgelyks ook 'n nuwe realiteit wat 'oopgaan'.

Waar die epifoor te vergelyk is met analogie, is die diafoor 'n onderstebo keerder van die beleefde realiteit. Die diafoor bring dus die paradoksale dimensie van die menslike bestaan na vore en bevraagteken so die tot dusver beleefde realiteit (Du Toit 1984:104). Deur ongelyksoortige aspekte in spanningvolle interrelasie met mekaar te bring, blyk noodwendig die geval te wees, in die lig van multi-bestaansmodi, wat tog op 'n manier deur patrone verbind kan word, om strukture en geordenheid te vertoon.

Daar is reeds gesê dat die aard van die menslike werklikheid taalmatig figureer. Hierdie taalmatige werklikheid is paradoksaal van aard. Om hierdie rede word hier na die *metafoor* verwys. Die metafoor toon groot ooreenkomste met paradoks wat die werklikheid verhul in 'n raaisel. Die verband tussen taal, paradoks en metafoor kom hierdeur aan die lig. In die terapeutiese situasie is twee of meer persone teenwoordig, waartydens twee of meer persoonswêrelde in interrelasie met mekaar gaan. Diafories gesien, beteken dit dat die ware ontmoeting tot nuwe insig lei, maar dat die wyse waarop die twee werklikhede naas mekaar bly bestaan, steeds 'n paradoks veronderstel. Die logies nie-sintetiseerbare paradoks⁵⁹ is dus hier van belang.

Die neweskikking van *ervaringe* wat vir die metaforiese werking van belang is, kan in narratiewe terapie vrugbaar aangewend word. Beide die menslike werklikheid, sowel as God, word as geheimenisvol ervaar. Die storie van die gespreksgenoot en die storie van die self is albei misterieus, maar die dinamiek van die neweskikking van *ervaringe* kom eers tot uiting wanneer 'n gedeelde realiteit geskep word in die konstruering van 'n nuwe, tot dusver 'nog onontdekte', verhaal.

Du Toit (1984:201) druk hom sterk uit dat paradoks nie net om menslike of Goddelike werklikhede handel nie. Dit is nie 'n antropomorfistiese spreekwyse wat op God toegepas word, en dus 'n aanduiding van menslike eienskappe wat op God oorgedra word nie. Wanneer hierdie twee werklikhede in geloof saamgesien en ervaar word, word die ware kennis van beide geopenbaar (Du Toit 1984:200).

Net soos die paradoks nie net in een van die God-mens pole gesetel is nie, is dit ook nie in net een van die mens-mens pole gesetel nie. Die spreekwyse of taalwêreld van die gespreksgenoot moet volledig aan die woord kom, en eers dan kan die twee of meer werklikhede van terapeut en gespreksgenoot/genote *in geloof* saamgesien en ervaar word.

2.2.6 DIE PARADOKSALE AARD VAN TAAL: DIE TAAL TUSSEN GOD EN MENS, EN TUSSEN MENSE ONDERLING

2.2.6.1 PARADOKSALE TAAL TUSSEN GOD EN MENS

Die mens het 'n taalmatige aard (vergelyk Wethmar in Wethmar & Vos (reds.) 1988:220). Dit kan gestel word dat die mens aangewese is op taal. Die aard van taal korreleer dus met die aard van die mens. Soos die mens selfverwysend (selfrefleksief) is, so is dit gestel met die taal wat die mens praat. Selfverwysing, soos reeds verduidelik, veroorsaak paradoks. Teologiese taal wat primêr met God gemoeid is, is eers waarlik teologies wanneer nie net meer oor God gepraat word nie, maar opreg *met* Hom gepraat word. Taal in sy paradoksale aard, maak hierdie transendente uitstyging bo die aardse moontlik.

Ebeling sien spreke oor God as gelade met teenstrydighede (vergelyk Wethmar in Wethmar & Vos (reds.) 1988:220). Dit is juis as gevolg van die ontmoeting van twee wêrelde, dié van God en dié van die mens dat spreke oor God teenstrydighede sal bevat. Dit is immers eie aan die aard van taal. Ebeling stel dit dat beide die mens en God waarlik *ter sprake* kom in wedersydse verwysing na mekaar. *Gebed* is die kommunikatiewe handeling wat hierdie

⁵⁹ Sien hoofstuk 4.4.3 vir die bespreking van logies nie-sintetiseerbare paradokse.

relasionele werklikheidsbetrokkenheid omsluit (Wethmar & Vos (reds.) 1988:222).

Die drie dimensies in die taalmatige grondsituasie van die mens is teenspraak, toesegging en ooreenstemming (Ebeling in Wethmar & Vos (reds.) 1988:222). Geloofwaardige gebed verdiep hierdie drie dimensies van taal tot geloof, hoop en liefde, ooreenstemmend en onderskeidelik (Wethmar in Wethmar & Vos (reds.) 1988:223). Wethmar (Vos & Wethmar (reds.) 1988:222) dui dus aan dat die kriteria vir waaragtige aangesprokenheid en aanspreekbaarheid van die mens deur God daarin geleë is of die genoemde gronddimensies van die mens verdiep word tot geloof, hoop en liefde. Die teenspraakkarakter van taal is hierbo in hierdie afdeling as die paradoksale aard van die menslike bestaan verduidelik. Die paradoks hou egter ook *ooreenstemming* in polariteit met *teenspraak* in. *Toesegging* is die dimensie wat soos 'n brug die ander twee genoemde dimensies vashou.

Hierdie drie dimensies as gronddimensies van die taalmatige aard van die menslike bestaan word hier aangedui om die belang van Jesus se verhaal in die taal van paradoks vir die Christelike lewe uit te wys. Skematies word die drie kwaliteite en elk se verdieping as volg voorgestel:

teenspraak → geloof

toesegging → hoop

ooreenstemming → liefde

Wethmar (Wethmar & Vos (reds.) 1988:222) dui aan dat die eerste dimensie van teenspraak tot geloof verdiep wanneer die Woord of Spreke van God die mens in sy verkeerdheid teenspreek en hom tot geloof bring. Ebeling (1973:200) in sy vroeëre werk het die dimensies waarheid, liefde en geloof uitgelig as dié dimensies wat in harmonie met Jesus Christus moet wees as die beliggaaming van die kriteria van geloofstaal. Waarheid, soos Ebeling (1973:196) dit verduidelik, is eindelijk 'n oorkoepelende dimensie wat die dimensies van geloof, hoop en liefde betekenisvol maak. Met ander woorde, die geloofstaal, liefdestaal en hoopvolle taal is slegs so indien dit aan die kriterium van waarheid voldoen. Waarheid word hier omvattend

bedoel waar die ganse lewe van die mens ingesluit word. Waarheid is egter nie lineêr oorkoepelend nie, maar sirkulêr, aangesien daar kongruensie tussen al die kwaliteite grondliggend aan die menslike situasie moet wees vir enige een om betekenisvol te wees.

Ebeling (1973:189) stel dit dat die aard van geloof egter so is dat dit waarheid as kriterium vereis om hoegenaamd as geloofstaal te funksioneer. Om dié rede sê Ebeling dat geloofstaal die openbaring van waarheid as die uitstorting van liefde is. Geloofstaal help 'n verdraaide waarheid en liefde-in-gebrokeerdheid reg. Geloofstaal, in hierdie sin, handhaaf die polariteite van die mens in sy taalmatige aard.

Wethmar (Wethmar & Vos (reds.) 1988:222) dui die toeseeggingsdimensie van die mens se grondsituasie aan as verdiep wanneer dit in hoop ontplooi word. Die mens se toekoms word deur God toegesê en hierdie toeseegging wek hoop by die mens.

Ooreenstemming as die derde dimensie van die mens se grondsituasie kry betekenis as dit verdiep tot liefde (Wethmar & Vos (reds.) 1988:222). God bring die mens in ooreenstemming met sy eise sodat die mens in liefde kan lewe. Ebeling (1973:199) stel dit dat die een ding wat waar is, liefde is. Daar is reeds gewys op die verband tussen liefde en waarheid. Liefde en waarheid is geloofwaardig verbind as gesê word dat jy lief moet hê ter wille van die waarheid. Die vraag na betekenis kom op voor die vraag na waarheid (Macquarrie 1967:17). As jy nie verstaan wat gesê word nie, sal jy ook nie kan oordeel of dit waar is of nie. Om die rede kan gesê word dat liefdestaal betekeniskeppend figureer, en sodoende waarheid onderlê.

Die kriterium vir *geloofstaal* sê Ebeling (1973:200) is liefde soos dit uitdrukking gevind het in Jesus Christus as die openbaarmaker van God se geheimenisvolle spreke. Dit bring ons uit by die stelling 'God is liefde'. Dit is dan die uiteindelijke doel van taal, naamlik om liefde te bewys. Dit is dan ook die rede hoekom 'n teologiese teorie van taal hier uiteengesit word. Liefde as kriterium vir geloofstaal is ook die kriterium vir taal. Liefde word dus as kriterium vasgestel deur die teologiese teorie, en as sodanig dien dit dan om die wyses waarop en die maniere hoe geloofstaal met die ervaring van die wêreld verband hou, te bepaal.

Die biskop van Durham sê dat die vraag wat ons almal die meeste in belangstel, naamlik die vraag na liefde, vereis die mees kreatiewe en 'onlogiese' taal denkbaar (Ramsey 1957:48). Al is die saak wat deur sodanige taal aangeraak word hoe vaag en onduidelik, dan is dit nog steeds adekwaat genoeg om te sê wat gesê wil word, en 'n duisendmaal verkieslik bo stilte.

Dit verskil van Wittgenstein wat in sy vroeëre werk gemeen het dat die mees belangrike vrae in die lewe onuitspreekbaar is (Ramsey 1957:186). Liefde dwing jou om te spreek en om dit in waarheid te doen.

Belangrik is om steeds rekening te hou met die wyse waarop die mens en God in gebed ter sprake kom. Die taal wat die mens gebruik is beeldtaal (beeldspraak). Dit is noodsaak om beeldspraak te wees, omdat die werklikheid onthullend sowel as verhullend is. Die ontmoeting met God is indirek, bemiddeld. Wanneer teologiese taal as wedertaal op God se openbaringstaal verborgenhede vertoon, dan is dit gegrond in die *analogans* van God. Die aard van God se openbaring dien dus as model om die aard van teologiese taal te verduidelik.

Berkhof (1990:55-56) stel *openbaring* en *verborgenheid* in drie dialektiese verhoudinge. Hierdie verhoudinge werp lig op die aard van teologiese taal. Eerstens sê Berkhof dat openbaring verborgenheid veronderstel. God moet Homself uit sy verborgenheid aan die mens openbaar, sodat die mens God kan begryp. Verder openbaar openbaringstaal verborgenheid. Deur openbaring word God se verborgenheid ten volle onthul. Hierdie is 'n goeie voorbeeld van die paradoksale aard van die taal waardeur beide God en die mens *ter sprake* kom. Derdens neem openbaringstaal die gestalte van verborgenheid aan. God is hierdeur dubbel verhul. Berkhof (1990:57) stel dit so: "Hij kan in zijn wereld alleen aanwezig zijn als de vreemdeling, de lijdende knecht, de gekruisigde...hier is het begrip para-dox op zijn plaats: God is tegenwoordig tegen (para) de schijn (doxa) van het tegendeel in."

Die Bybel se volgehoue persoonlike en sosiale beeldspraak oor Godswerklikheid bevestig die relasionele werklikheidsvisie van menslike spreke oor God waarvan Ebeling praat. Die aard van gebedstaal, as teologiese taal, is simboolmatig. Die openbaringstaal van God kom verhullend tot openbaring in die strukture van die aardse werklikheid (Berkhof 1990:70). Berkhof (1990:70) sê dat "in, met en onder de aardse werklikheden brengt God zichzelf ter sprake". Hierdeur sê Berkhof word die werklikheid *sim-bolies* of *saam-vallend* gemaak. Die beste tipe taal vir die *saam-vallende* werklikhede (aards en openbarend), is simbooltaal.

Ebeling stel dit dat die mens sy lewe as 'n vraagstelling lewe. Die simboolkarakter van die menslike lewe noem hy *Fraglichkeit* (Wethmar & Vos (reds.) 1988:219). Dit beteken dat die twee werklikhede, dié van Goddelike openbaring, en dié van die aardse werklikheid waarvan die mens deel uitmaak, as die simbool wat die mens se eksistensie daarstel, juis dien om die

menslike bestaan as onselfgenoegsaam en afhanklik, en dus aangewese op God, aan te dui. Ebeling brei uit op die paradoksale werklikheid as hy God as die geheimenisvolle werklikheid beskryf. Dit is hierdie werklikheid van God as allesomvattende en allesomsluitende Syn wat die mens se lewe as verwysend na juis dié geheimenisvolle werklikheid laat verwys. Om dié rede die simboolkarakter en gepaardgaande simbooltaal waarop die mens aangewese is. Deur simbooltaal ervaar die mens sy lewe as aangesproke deur God (Wethmar & Vos (reds.) 1988:219).

Ebeling (1973:53) stel die probleme van die huidige godsdienstige opset: 'n verveeldheid met taal, en ook die kontroversiële verhouding van teologie met praktiese aksie. As toets vir werklikheidsbetrokke teologiese teoretisering, stel Ebeling (1973:53-66) drie kriteria vir 'n teologiese teorie van taal voor. Eerstens moet stellings oor God onontbeerlik wees, as onderwerp van waaragtige teologie. Die *praesentia Dei realis* oftewel die geheimenisvolle werklikheid, dog waaragtige teenwoordigheid, soos Ebeling na God verwys, moet opreg erken word. Tweedens postuleer Ebeling dat teologie rekening moet hou met die individuele. Dit beteken kortweg dat kontekstualiteit nie ingeboet moet word in teologiese werksaamheid nie. Die *relevansie-spesifiekheid* van die woord wat gesprek word in 'n bepaalde situasie moet erken word. Laastens stel Ebeling die kriterium van volgehoue erkenning van dit wat die wêreld verander. Teologie is gebonde aan en afhanklik van 'n bepaalde tradisie waarvan die essensie gesetel is in die blywende verandering wat Jesus Christus in hierdie wêreld gebring het.

Daar is 'n verskil tussen om na God te *verwys* en om Hom te *beskryf*. Hier kan die terme 'negatiewe teologie' (*via negativa*) en 'positiewe teologie' (*via positiva*) onderskei word (Peacocke 1993:15). Eersgenoemde wil dit hê dat ons baie min of niks oor God kan sê nie, omdat dit altyd feilbaar en hersienbaar is. Die *via positiva* erken egter dat om niks oor God te sê nie, meer misleidend is as om wel uitsprake oor Hom te maak. Die *via positiva* maak gebruik van metaforiese taal. Hiervan kan afgelei word dat hersienbare metafore en modelle in die wetenskappe gebruik word, omdat die aard van die wetenskap, waarna die modelle verwys, nie volledig kenbaar vir menslike ondersoek is nie. Net so is die gespreksgenoot binne terapeutiese konteks, ook nie volledig kenbaar vir die terapeut nie. Betekenis word verkry deur die metafore wat aangewend word in die gesprek tussen gespreksgenote.

Betekenis lei egter nie noodwendig altyd tot interaksie tussen persone nie. Anderson (1997:206), op die voetspoor van Bateson, stel die paradoksale aard van die betekenis wat

deur taal geskep word: "Meanings...do not emerge on the basis of the essence, the thingness; instead, they emerge rather paradoxically from the difference...from non-presence." Die nuwe of ongewone gebruik van *woorde* lei tot nuwe relasies, en derhalwe nuwe betekenis. Anderson (1997:207) verduidelik dit in haar aanhaling van Gergen: "...the meaning of words as well as actions are realized within the unfolding patterns of relationship." [Aanhaling hier gedeeltelik weergegee].

Ten opsigte van die aard van teologies-religieuse taal moet die bepalende invloed van kerklike tradisie beklemtoon word. Geen persoon kan in 'n vakuum werklikheidsbetrokke uitsprake oor, en spreke met God maak nie. Die geestelike werklikheid van die individu is sosiaal gekonstrueer. Slegs binne die gemeenskaplike verbinding van die groep gelowiges, waarvan die individu deel uitmaak, kan religieuse taal betekenisvol wees en hoegenaamd vorm aanneem. Ebeling onderskryf hierdie idee deur te sê dat in die godsdiens nie alleen oor God gepraat word nie, maar ook *met* Hom. Teologies-religieuse taal is dus sosiaal bepaald.

Wat die geloof van die Christelike Kerk betref, sê Peacocke (1993:94) dat dit uit ervaring spruit, naamlik: "[T]he principal resource and source...are those archetypal and seminal experiences and encounters with God recorded in its scriptures." Peacocke (1993:95) verklaar dat dié geloof 'n gedeelde ervaring is wat nie geskei mag word van die "...well-winnowed common inheritance of a community continuous through many generations...", nie. Die beskrywing en verklaring van die inhoud van die Christelike geloof, soos dit meegedeel is deur die Christelike Kerk deur die eeue tot vandag toe, is primêr as gevolg van spreke met God (verhouding dus) en nie spreke oor Hom nie. Die Bybel as geloofsdokument word die 'grond' ervaring genoem, en erns word gemaak met die Kerk se verstaan daarvan deur die eeue heen.

2.2.6.2

POLÊRE TAAL TUSSEN MENSE

Ebeling (1973:88-128) onderskei vyf polariteite inherent aan taal-as-'n-lewende-proses. Ek gee 'n diagrammatiese voorstelling van die polariteite en bespreek dit dan daarna:

1	Staties	Dinamies
2	Gemeenskap	Individu
3	Bind saam	Grens af
4	Taal	Subjek van taal
5	Taalbesit	Gesagvolle spreke

Hierdie vyf polariteite druk die paradoksale aard van die menslike bestaan, wat deur die paradoksale aard van taal self tot 'n werklikheid gemaak word, uit. Ebeling (1973:98) sê dat "the theme of language is human existence as a whole". Taal wys wat dit beteken om mens te wees. Hoewel taal geweldige betekenisemoontlikheid dra soos in enige woordeboek raakgesien sal kan word, bring die daad van spraak mee dat taal histories ontplooi word, en eers op dié manier ten volle tot sy reg kom.

Taal is dus nie net *staties* nie, maar ook *dinamies*, en hierdie dinamiese karakter van taal geniet prioriteit bo die statiese aard daarvan. Die dinamiese karakter van taal het 'n normatiewe funksie bo taal as geformaliseerde tekensisteem.

Tweedens kom die polariteite *gemeenskap en individu* aan die bod. Taal is gemeenskapstaal. Dit groei alleen in sosiale konteks. Juis gemeenskapstaal gee die individu sy menslikheid. Hierdie gemeenskaplike aard van taal is ook histories van belang, soos Ebeling (1973:92) dit verduidelik: "Language contains within itself the whole fullness (and paradoxically this also includes the whole poverty) of the life and suffering of the human race. The experience of the world and the experiences of the mystery of reality are present in it." Op die manier begin elke nuut gebore baba nie voor in geskiedenis nie, maar op sy eie plek binne die geheel van die geskiedenis wat deur die gemeenskap daar gestel is.

Die sosiaal-konstruksionistiese uitgangspunt wat hier geld, word hierdeur verduidelik. Die werklikheid van enige individu word sosiaal gekonstrueer. Dit geskied in die proses van sosiale interaksie. Dit beteken verder dat geen individu se realiteitsbeleving slegs individueel is nie. Dit word in gemeenskap en in interaksie met ander gekonstrueer.

Die ander pool in die gemeenskap-individu polariteit is die feit dat taal wel deur die individu gepraat word. Die 'ek' spreek. Verder spreek die 'ek' in 'n gegewe situasie. Dit beteken dat die persoon wat spreek deur taal onmiddellikheid as kwaliteit verkry. Dit wil sê die spreker is onmiddellik teenwoordig as hy praat. In meeste gevalle is dit egter maar nagmaakte taal. Dit geskied by wyse van die onmiddellike gemeenskap wat die individu omring. Dit beteken egter nie dat die individu nie verantwoordelikheid vir sy uitsprake moet aanvaar nie. Op die manier word die spanning tussen individu en gemeenskap gehandhaaf.

Aan die ander kant skep taal identiteit tussen persone. My terapeutiese identiteit is ingebed in my gedeelde taalwêreld en interaksionele styl (Monk et al 1997:xxiv). Nie alleen dien taal as *middel om mense saam te bind* nie, maar is dit ook *middel tot verskil*. Ebeling (1973:95) sê taal "brings understanding as a first step towards the mutual assent it aims to achieve".

Taal, na gelang van sy aard, beveg as't ware misverstand en onbegrip tussen mense. Taal het dit ook in sy aard om misvertand en onbegrip tot stand te bring, en om die sosiale konsensus en gemeenskap te vernietig. Hier kan die motiewe wat in die mens se hart gebore word, gesien word, en die effek daarvan wanneer dit in taal verwoord word, hetsy goed of sleg.

Die vierde polariteit waarvan Ebeling praat is *taal en die subjek van taal*. Taal is tekens wat dit wat taal wil kommunikeer, verteenwoordig. Dit is egter nie genoeg nie. Taal is so verwant aan sy subjek dat taal dit tot 'n mate bevat. Dit wil sê dat taal 'n ontmoeting met sy subjek bewerkstellig. Tyd speel hier 'n kardinale rol omdat die tekens mekaar in tyd opvolg en so ook die sintaktiese struktuur van taal. Om 'n sin te formuleer is nie sekondêr tot taal asof dit die verpakking van die inhoud is nie. Ebeling (1973:119) sê dat "the process of thought is so much a process of language that it does not attain its goal until it has reached the point of definition in language...for this reason, the problems which sometimes arise in giving verbal form to thought are not something additional to the understanding of the substance of the matter."

Dit wat verstaan moet word, word verstaan in terme van iets anders. Dit word daarvan onderskei en in verhouding (verwantskap) daarmee gestel. Taal kom aan die bod nog voor dit gesprek word. Om dié rede kan gesê word dat ervaring linguisties van aard is. Ebeling (1973:104) sê na gelang van hierdie stelling dat "reality is revealed by being understood and conveyed in language..." Die kriteria vir taal word gevind in sy subjek en dié van die subjek in taal. Verifikasie is altyd nodig en dit geskied op hierdie sirkulêre manier. 'n Mens ontmoet dinge deur taal, en deur taalgebruik word kontak met die subjek bewerk.

Taalbesit en die *gesag* om dit te gebruik, is die laaste van die vyf polariteite wat Ebeling bespreek. Enige een wat taal vanaf kleintyd aangeleer het, besit taal, maar nie almal het die gesag om dieselfde taal-in-gemene-besit, werklik gesagvol te gebruik nie. Om woorde te gebruik bring onmiddellik die vraag of die een wat spreek die reg het om dit te doen. Die konteks waarin gesprek word dien as regter in die verband. Die bron van moed om te praat, word gevind waar wat gesê moet word, verander in die gesag om dit te sê.

Die bronne wat gesproke taal voed is kennis, 'n volgehoue openheid vir nuwe persepsies, oordeel en wysheid. Dit is egter *kreatiwiteit* wat gesag openbaar. Dit wil sê wanneer konvensionele taal oorlaai word met betekenis en ervaringe insgelyks, dan is dit deur nuwe uitdrukking van die huidige ervaring van realiteit wat gesag om te spreek, aandui. Gesag lê daarin dat in taal uitgedruk word wat uitgedruk *moet* word, nie blote beskrywing van die saak nie.

2.3 DIE TERAPEUTIESE FUNKSIE VAN TAAL

Die funksie van taal kom na vore as die krisis van taal onder die loep geneem word. Ebeling (1973:76) sê dat "...the greatest achievements of language will always be when it struggles with what is beyond words...and the experience of the failure of language leads to the apprehension of a true language, transcending all the existing possibilities of language." Ebeling (1973:77) stel dit dat taal sy basis in *ervaring* moet bly handhaaf.

Daar is reeds gesê dat openbaring geskied deur 'n wisselwerking van ervaring en insig wat deur taal, as voertuig en vormgewer daarvan, bemiddel word. As taal verwyderd raak van sy ervaringsmatige basis, sal die openbaring daarmee saam niksseggend wees. Die taak van 'n teologiese taalteorie bestaan in "...a defence of the humanity of language, for the sake of the language of humanity..." (Ebeling 1973:128).

Taal funksioneer tereg, soos Ebeling (1973:79) sê, "...to make possible understanding, to bring assent, to establish peace, to arouse confidence and to give freedom". Hierdie lewenskwaliteite is die alleenmandaat van taal. Die pastor se taak is om deur 'n geloofwaardige taalteorie te toon dat spreke met die gespreksgenoot, te midde van onduidelikhede, wel betekenis het, en wel 'n lewensbelangrike een daarby (vergelyk Macquarrie 1967:18).

2.3.1 TRADISIONELE TAALTEORIEË ONGENOEGSAAM

'n Teologiese taalteorie het ten doel om die funksionaliteit van taal vas te stel en bloot te lê. Power (1980:215) stel teorie naas verhaal, as die tweede vlak van diskoers. Die taak van die teologiese taalteorie is om die *mite* van die storie (as eerste vlak van diskoers) te vertaal in die *logos* van die teorie (Power 1980:215). Die tradisionele taalteorieë, of die teorieë uit die middeleeue, skiet te kort in terme van die funksionaliteit wat die huidige situasie bepleit.

Die drie oorgelewerde kategorieë van taal, te wete grammatika, retorika en dialektiek, saam bekend as *trivium*, kan nie aan die eise van funksionaliteit voldoen nie. Ebeling (1973:133)

stel die funksie van grammatiese taalteorie as die reëls wat ons inlig oor die struktuur van taal, naamlik hoe letters, woorde, frases, sinne en paragrawe georden moet word om sin te maak. Dit is dus 'n hulp om taal te verstaan. Dit lei ook tot verstaan van die logika van taal deurdat dit ons inlig oor die struktuur van denke, en konstruksie van die realiteit deur taal (Ebeling 1973:134).

Retorika is die volgende toevoeging tot die teorie van taal naas grammatika. Waar grammatika taal teoreties ontleed, met ander woorde as 'n abstrakte sisteem, is retorika gemoeid met die praktyk van taal. Dit fokus op die uitwerking van taal wanneer dit gesprek word. Retorika gee aandag aan die proses van taal. Dit sluit ten minste twee persone in, naamlik die spreker en die geadresseerde (Ebeling 1973:139). Retorika sluit die publieke arena in waar sake wat almal raak bespreek word, en wel op so 'n manier dat dit die hoorders kan oortuig.

Die derde kategorie is die dialektiek. Die proses van dialoog is hier van belang. Dit sluit redenasie en selfs argumentasie (dispuut) in. Die fenomeen van taal as sodanig is belangrik, want hierdeur word die karakter van taal ten volle ontwikkel (Ebeling 1973:144). Om te luister is dialekties gesproke, deel van die daad van spraak. Die funksie van dialektiek as 'n taalteorie wil die beperkinge en feilbaarheid van taal blootlê. Elke mens kyk na 'n bepaalde saak vanuit 'n sekere hoek. Gedagtes geskied dialekties en so ook die verloop van die geskiedenis. Teenstrydighede in die dialektiese teorie kan oënskynlik wees, met ander woorde versoenbaar as 'n nuwe interpretasie ingevoer word; teenstrydighede kan ook ontstaan as gevolg van misleidende aannames; laastens kan dit ook as gevolg van foutiewe redenering wees (Ebeling 1973:152). Dit is egter teenstrydighede van *formele logika*.

Ebeling (1973:153) stel dit dat die *funksie van taal geleë is in die teenstrydighede wat versteek lê in die lewe self*. Bogenoemde drie teorieë kon nie hierdie funksie genoegsaam uitvoer nie. Ebeling (1973:156) stel *hermeneutiek* as die taalteorie⁶⁰ wat funksioneel adekwaat is vir die huidige wetenskap-filosofiese tydsgewrig. Taal bepaal en genereer begrip (vergelyk Anderson 1997:207). *Gedeelde verstaan* is 'n sensitiewe proses, wat beteken dat 'n gesprek kwesbaar is totdat *gedeelde verstaan* plaasvind, en selfs dan vind misverstand steeds maklik plaas. Gedeelde verstaan is moeilik, maar ook opwindend.

⁶⁰ Sien hoofstuk 1.4 vir die verskil tussen hermeneutiek en linguïstiese analise.

2.3.2 TAAL AS UITDRUKKING VAN ERVARING

Die feit dat taal ervaringsmatig geuit word, word deur Du Toit (1984:202) bevestig as hy van die *paradoks van die ervaring* praat. So is die ervaring van hoop 'n ervaring wat, tot voor die ervaring daarvan, nog nie bestaan nie; daar word eerder 'n gevoel van wanhoop ervaar. Ebeling beklemtoon ervaring as relasionele ervaring teenoor objektiewe ervaring. Du Toit (1984:210) meen dat die werklikheid ook negatiewe ervaring insluit en dat hierdie negatiewe ervaring deel uitmaak van wat hy 'n 'verstaanstryd' noem. Dit is egter ook 'n woordstryd. Hierdie formuleringe oor die wese van menslike deugde, is bepaalde ervarings wat verwoord is, en het derhalwe 'n rekursiewe invloed op die wyse waarop die mens hom- haarself en ander ervaar. Dus 'stuur' die paradoksale ervaring van die mens, sy formuleringe oor die aard en wese van taal.

Die spraak- en luisterproses is 'n eenheidsgebeure in die taalgebeure. Die spanning inherent aan die aard van taal bevestig hierdie waarneming. Ebeling (1973:166) sê dat die vraag na taal nie primêr gesetel is in die spraakaksie en wat hierdeur gesê word nie, maar eerder die spraakaksie en wat hierdeur *gesê behoort te word*. 'n Komprehensiewe taalteorie is gemoeid met waarheid. Dit bly egter deel van die vraag na waarheid as 'n lewensvraag. Verifikasie is dus die doel van 'n komprehensiewe taalteorie. Ebeling (1973:177) stel dit dat die taalproses wat gemoeid is met die waarheidsvraag, ten diepste die lewe self is wat uitdrukking wil vind - "...it is life which is at issue in every case in the process of language".

Nie net is die spraak- en luisterproses 'n eenheidsgebeure nie, maar ook spraak en handeling (of aksie). Anderson (1997:205) haal Madison aan, wat sê dat "Language is the way in which, as humans, we *experience* what we call reality...Expressed experience is experience which has settled down and become something 'of substance'." Madison redeneer dat ervaring 'huisloos' is, totdat dit 'n tuiste in taal gevind het, terwyl taal op sy beurt weer 'n 'lifeless shell' is, sonder deurliefde ervaring om dit te *bewoon* (Anderson 1997:205).

Die funksie van taal word goed opgesom in die drie terme wat Vos (1996:121-128) onder *ervaringskategorieë* bespreek, te wete *herinnering, verbeelding en hoop*. Elk van hierdie kategorieë word deur simbool en metafoor, wat in die taaldimensie gewortel is, verwerklik. Die metafoor, sê Botha (1984:63), "...verkry hulle verklaringskrag juis op grond van die feit dat hulle as snypunte van verskillende gesigspunte iets van die ware struktuur van die werklikheid

in perspektief kry". Metafore dra 'n realiteitskarakter in hul mee waardeur die werklikheid verbeeld kan word, die verlede in herinnering geroep kan word, en op grond waarvan hoop gegeneer kan word. Vos (1996:34) verwys na Ricoeur (1973:221) wat voorstel dat simbole ons bestaan definieer. Die krag van simbole kom tot uitdrukking deurdat dit meervoudige betekenis onthul, en dat verbeelding juis hierin ontplooi kan word (Vos 1996:34). Op die voetspoor van Ricoeur (1973:221) sê Vos (1996:34) dat simbole ook verhuul.

Simbole het ook die funksie om te herinner. Augustinus in *De Magistro* toon die twee basiese funksies van taal aan as onderrig en herinnering. Herinnering geskied deur simbole, wat deur woorde ontplooi word. Dit druk die openbaring van God uit in terme van menslike ervaring. Bons-Storm (1989:46) meen dat "Wanneer we goed luisteren, dan ontdekken we dat in en achter de woorden *beelden* op ons af komen. In en achter de verwoording staat de verbeelding van de werkelijkheid."

'n Metafoor fokus op twee punte gelyktydig en skep sodoende taalspanning. Vos (1996:38) sê dat 'n metafoor in die spanning tussen betekenis bestaan. In ooreenstemming met wat Ricoeur (1975:88) 'n "split reference" noem, sê Vos (1996:38) dat die metafoor gelyktydig met die paradoks *is* en *is nie* bestaan. *Om te wees* word in twee betekenis verdeel, te wete 'is soos' en 'is nie' (Ricoeur 1979:223). Bevestiging en ontkenning, eendersheid en verskil is die drakragte van enige metafoor⁶¹.

Dit is deur die taalmatige spanning wat deur die metafoor geskep word, dat *hoop* betekenis verkry. Hoop wat verlede, hede en toekoms insluit. Deese (1974:215) sê dat "metaphor is one of the richest results of the interaction between the structure of the human mind and its perceived world, [and] can illuminate far more than the specific information it is designed to reveal. It can provide a key to the interpretation of a whole work, or even a whole era of culture." Hierdeur kan ons sien dat taal verandering bewerkstellig. Deur taal word die toekoms 'n oopeindigende moontlikheid. Die toekoms is juis moontlik omdat die hede 'vloeibaar' is, en so word toekoms reeds ingeweef in die hede. Babcock-Abrahams (1975:170) haal Leach (1970:35) aan: "...man can become self-conscious - aware of himself as a member of a we-group - only when he becomes capable of employing metaphor as an instrument of contrast and comparison."

⁶¹ Vergelyk die diaforiese metafoormodel in hoofstuk 2.2.5 in dié verband.

Dit is hierdie funksie van die mens wat hom in staat stel om te verander. Om die rede skryf Culligan (1985:108) dat "...one's image of God significantly affects one's behavior and as this image changes one's behavior also changes." Magee (1993) maak gebruik van religieuse paradoks om ouer mense wat aan skuld komplekse ly, te help. Deur bronne soos Shakespeare, hedendaagse skrywers oor religieuse temas en 'heiligies' in die verskeie religieuse tradisies, word die probleem wat die wortel van die skuld uitmaak, geherformuleer. Hierdie voorbeeld illustreer dat die mens deur sy taalgebruik die geleentheid kry om deur simbole en metafore te herinner, te verbeeld en te hoop, en om daardeur 'n nuwe realiteit te skep en in stand te hou.

Gilhus (1991:264) skryf oor die verband tussen religie, humor en ironie, en sê dat die mens vanuit sy liggaamlike en ideologiese realiteit lewe, en dat dit 'n *homo duplex* veroorsaak. Die korrelaat tussen die menslike liggaam en ideologie is die simbool. Die simbool het 'n letterlike betekenis en dit ontwikkel tot 'n figuurlike betekenis. 'n Dualiteit wat in 'n religieuse konteks kan ontstaan, is die onderskeiding tussen die profane en sakrale (vergelyk Ricoeur 1970:13).

Gilhus (1991:265) verwys na Eliade (1976:1-37) wat die simbool as 'n objek in die wêreld, sowel as 'n *hierofanie* (openbaarder van sakrale en meegaande modaliteite), insien. Taal, as die medium waarin die simbole tot uiting kom, veroorsaak dat daar 'n sensoriese pool sowel as 'n ideologiese pool tot stand kom. Dit is ook die siening van Victor Turner (1981:19-47) wat meen dat die simbool se doel is om betekenis te *polariseer*. Turner (1981:28) verduidelik dat die sensoriese pool die uiterlike vorm van die simbool benadruk, en wat die *significata* bevat wat behoeftes en gevoelens opwek; terwyl die ideologiese pool die rangskikking van normas en waardes bevat wat mense se gedrag binne hul sosiale groepe orden.

Inkongruensies ontstaan wanneer die ideologiese betekenis van 'n simbool verander word na die sensoriese betekenis, en hierdie gebeurtenis veroorsaak iets wat as lagwekkend en verspot voorkom. Gilhus (1991:270) vra of daar 'n verband tussen die transendente funksie van mistieke en verspotlike (lagwekkende) ervarings is, naamlik *mysterium tremendum et ridiculum*? Die idee van 'n 'dwaas vir Christus', byvoorbeeld, wat as 'n 'heilige' gesien word, bring die ironiese (verspotlike) en die mistieke elemente bymekaar sodat daar van 'n wyse *dwaas*⁶² gepraat kan word. Die komiese, sê Gilhus (1991:273), genereer betekenis wanneer dit in 'n spesifieke konteks, naamlik die religieuse, geplaas word.

Taal, as draer van die betekenis wat gegeneer word, is probleemoplossend van aard. Die komiese funksie wat die simbool byvoorbeeld in 'n religieuse konteks kan aanneem, is sprekend van nuwe betekenis wat taal kan genereer. Deur herinnering, verbeelding en hoop is taal 'n spieël om die mensdom se gemene ervarings uit te lig en om ons die vermoë te gee om in groter kapasiteit die lewe te ervaar. Hier kan die informatiewe funksie van taal duidelik gesien word.

Al drie kategorieë wat in dié paragraaf genoem is, maak deel uit van die narratiewe diskoers, as die mees komprehensiewe raamwerk waardeur die wese van die Christelike geloof uitgedruk word (Power 1980:206). *Verhaal*, as een van twee vlakke van diskoers wat teoloë en filosowe oor eeue heen herken het (teorie is die ander vlak), sê Power (1980:213) "...is a framework which provides the terms and images by which the believer interprets that which is disclosed in experience as signs of the cosmic drama of creation and redemption".

Taal wat veranker bly in ervaring, verbeeld die werklikheid op 'n geloofwaardige manier. Power (1980:216) meen dat die taal van die Christelike 'storie' die taal van lewende geloof is. Wanneer hierdie verhaal in woord geproklameer word en in ritueel verbeeld word, dan kom die wye verskeidenheid funksies van taal aan die bod, en is al die modi van menslike ervaring ter sprake. Die spanningsparadoks van die aard van taal wys die funksionele weg van taal aan.

Dat nadenke oor taal, deur taal plaasvind, wys die verwysende aard van taal uit en bevestig die krities-realisties en sosiaal-konstruksionistiese epistemologiese uitgangspunt wat ek huldig. Die mens kan nooit los kom van sy taalmatige aard, en daarmee saam sy menslikheid nie. Ebeling (1973:159) voer die term "tweede moeder" in om die funksie van taal te beskryf: "...it is no mere metaphor but a living reality, that the mother tongue in which a person first awakes to consciousness is the second mother who bears him, providing his life with the power of growth and protection as he grows".

⁶² Sien hoofstuk 4.5.1.3 waar ek my pastorale identiteit in verband met die metafoer van die wyse *dwaas* bring.

2.3.3 TAAL AS DIE WAARHEIDSOEKENDE UITDRUKKING VAN DIE LEWE

Taal, as die waarheidsoekende uitdrukking van die lewe self, kan in vier hoofdimensies ontplooi word. Dit doen Ebeling (1973:178) as hy eerstens van gesag praat. Die sprekende persoon moet waaragtig teenoor homself wees in die uitdrukking wat hy maak. 'n Spreker moet identies wees met sy uitspraak. Hierin lê waarheid. Tweedens is verantwoordelikheid ten opsigte van taal belangrik. Dit beteken dat 'n persoon in die uiting van taal verantwoordelik sal optree. Dit beteken om eerbied en respek te toon vir hoe en wat gespreksgenote vertel. Derdens is daar die uitdaging om te verstaan in ooreenstemming met die inhoud van die uiting wat gerig word om die waarheid te praat. Laastens is die wedersydse verstandhouding, wat sê dat taal die gemeenskap tussen mense eg en betekenisvol wil maak (Ebeling 1973:179).

'n Teologiese taalteorie, soos hier uiteengesit word, is prinsipieël relevant ten opsigte van die taal van geloof. Ebeling (1973:187) meen dat die teologiese taalteorie as *die teorie van die taal van geloof* getipeer kan word. Teologie skep egter nie geloofstaal nie. Die Bybel is die aanknopingspunt. Ebeling (1973:189) stel dit so: "Faith depends upon the Bible for its language and so for its life...but the Bible shows faith how to use its own words."

Die Bybel dien as bewys dat die taal van geloof nie geëkstraheer is uit die gewone taal van die wêreld nie. Geloofstaal is gewortel in wêreldtaal. Die skopus van geloofstaal (as 'n teologiese taalteorie) is om ware konsensus te bereik. Ebeling (1973:191) sê in die verband dat "...the language of faith is the dialogue of faith with the experience of the world...and the language of the world as such is a confused and concealed dispute about faith".

Met geloofstaal en ervaring van die wêreld word nie 'n uitbalansering bedoel nie. Daar word eerder daarmee bedoel dat die spanning inherent aan taal gehandhaaf moet word. Ebeling (1973:192-196) stel polariteitshandhawing, en Jesus Christus as die beliggarning van dié kriteria, vir geloofstaal voor. As die polariteit opgehef word, ontstaan of spiritualisme of sekularisme. Hierdie ideologieë sien hulself as selfgenoegsaam en geïsoleerd van enige ander ervaring. Die gevaartekens flits rooi by hierdie ideologieë.

2.3.4 DIE FUNKSIE VAN TAAL IN PASTORAAL-TERAPEUTIESE KONTEKS

Die funksie van taal, soos dit hierbo uiteengesit is, vind praktiese toepassing binne die terapeutiese opset tussen gespreksgenote. Verskeie terapeute het oor die funksie van taal in die terapeutiese praktyk geskryf. Tomm (1984:119) vergelyk die uitwerking van woordkeuses in die terapeutiese gesprek, byvoorbeeld die stelling, "die pa is depressief", het 'n ander uitwerking in die konseptualisering daarvan as, "die pa tree depressief op". In eersgenoemde stelling word geïmpliseer dat daar psigopatologie in die 'psige' van die pa aanwesig is, terwyl laasgenoemde die relasionele verband tussen die pa en die ander gesinslede uitwys.

Beide gesproke en geskrewe taal het die neiging om lineêr te wees met die organisasie van sinne in objek, subjek en predikaat. Dit is egter volgens Tomm (1984:119) nie 'n verskoning om lineêr in beskouing te wees nie. Taal het ook die vermoë om verbande te lê tussen wêreldes wat 'n kreatiewe spanning en sodoende 'n nuwe konseptualisering oor die werklikheid te weeg bring. Dit is juis deur die metafoer, simbool en verhaal, soos hierbo genoem, dat die skeppende krag van taal tot uiting kom. Daar moet egter gewaak word teen wat Shands die *tirannie van linguistiese kondisionering* noem, waardeur termkeuses die spreker en hoorder lei om lineêr in plaas van sirkulêr te dink, of eerder slegs lineêr te dink (Tomm 1984:119).

Bateson (1971:244) wys op die konsepte van individuele sielkunde wat in die nuwe ekosistemiese paradigma radikaal hersien sal moet word. Terme soos *ego*, *angs*, *behoefte* ensovoorts, sal volgens Bateson vertaal moet word in relasionele taal. Keeney & Sprenkle (1982:6) verwys na Selvini-Palazzoli se werk, wat groot klem lê op die diep struktuur van taal. Selvini-Palazzoli praat ook van linguistiese kondisionering wat idees stroop van sirkulariteit.

Analiserings van 'dele' van die geheel, is deel van die aard van taal, en daarom is 'dele' wat noodwendig 'n dualisme skep, onontkombaar. Bateson (1971:244) erken die neiging van die mens om in dualistiese terme te praat, maar hou voor dat die beter dualismes gekies moet word om sodoende van dualistiese denke te ontsnap. Om uit een dualistiese denkraam te kom, beteken om na 'n volgende een 'oor te spring'. Wanneer dié proses aanhou, ontstaan 'n dialektiese spanning waar die lineêr-sirkulêre dualismes paradoksaal ontsnap kan word.

Binne die terapeutiese opset is daar 'n uitruiling van inligting tussen die gespreksgenote. Die terapeut het 'n bepaalde invloed met sy of haar kommunikasiepatrone op die beleefde realiteit van die gespreksgenote. Insgelyks het die kliënt(e) ook weer 'n invloed op die terapeut se beleefde realiteit deur die gespreksidoom waardeur hulle hul leefwêreld inkleur. Die terapeut is egter bewus van die invloed van dié metaforiese taal, en poog om deur die aanneming van die idoom van die gespreksgenoot, 'n veranderde realiteit te fasiliteer. Die terapeut kan self ook deel hiervan wees, wat beteken dat sy insette positiewe terugvoer tot gevolg het. Om dié rede kan Sluzki (1983:472) sê dat

the parameters and norms for reality construction are anchored in each macro- and micro-culture by means of a specific set of key words, symbols, and histories that condense prescriptions and proscriptions of behaviors, orders, and regularities, agreements about punctuations and boundaries, and interpersonal rules in general.

Die vertelling en *hervertelling* van verhale in die eerstepersoon help om die gespreksgenoot se beleefde realiteit te verander. In die terapeutiese opset is dit vir die terapeut nodig om die kliënt die geleentheid te gee om die 'probleem' situasie in sy eie woorde weer te vertel. Die terapeut help om die konseptuele en/of emosionele raam/gesigspunt ten opsigte van die ervaring van spesifieke gebeure van die gespreksgenoot, te perturbeer. 'n Ander raamwerk wat beter by die ervaring 'pas', kom in die plek van die vorige raamwerk. Die terapeut se funksie bly ko-konstruerend en dus deelnemend. Deur met die gespreksgenoot 'saam te praat', skep ek ruimte vir die gespreksgenoot om sy ervaringswêreld "tot verhaal te laat kom" (vergelyk Müller 1996). Hierdie skepping van ruimte vind moontlik plaas wanneer ek die paradokse van die lewe in die gesprek "ter sprake laat kom".

Suksesvolle herformulering⁶³ van die 'probleem' word gekenmerk deur vier kenmerke. Capps (1990:17-8) sit dit uiteen:

- Eerstens word tweede-orde verandering toegepas op die 'oplossing' volgens eerste-orde perspektief. Die terapeut is dus suspisies dat die gepoogde eerste-orde oplossing dalk self die probleem in stand hou.
- Hiermee saam is die tweede kenmerk logies deurdat dit nie inpas in die 'algemene

⁶³ Capps praat van die 'herformuleringsmetode'. Hoewel hierdie term of net 'herformulering' steeds deur sommige

kennis' aanslag nie. Die perturbasie wat die paradoksale terapeut toepas, kom onlogies, onwerkbaar, eienaardig en selfs snaaks voor.

- Die derde eienskap is gesetel in die tipe vrae wat die paradoksale ingesteldheid onderlê, naamlik nie *hoekom-vrae* nie, maar *wat-vrae*. Met ander woorde, daar word nie na oorsake gesoek nie, maar die huidige effekte en meegaande patrone word ondersoek.
- Die vierde eienskap, naamlik dié van herformulering (of hervertelling), word deur tweede-orde verandering te weeg gebring, en soos Capps (1990:18) sê, "...lifts the situation out of the paradox-engendering trap by the circularity of the attempted solution and places it in a different frame".

Die probleemskoppende idioom moet geperturbeer word deur die volgehoue verkenning deur metafore of beelde, soos wat die gesprek met kliënte spontaan vorm aanneem. In hierdie opsig praat Keeney (1983:46) van 'transformasie'. Dit sluit al die tegnieke en strategieë in wat die terapeut kan laat agterkom hoe die kommunikasiepatrone binne die sisteem figureer, en om in selfrefleksiewe hoedanigheid, medebepalend met die gespreksgenote, nuwe gemoedsrusstemmende metafore en narratiewe te ko-konstrueer. Op dié manier kan 'probleme' opgelos word deur nuwe perspektiewe wat geopen word in die proses van gesprek.

Hierdie saamsoek na 'n meer hoopvolle toekoms en die herinterpretasie en hervertelling van doodloopstraatmetafore -narratiewe noem sommige terapeute en klinici *betekenisvolle geraas* (Golann 1988:60). Deur betekenisvol te begin saamraas met die gespreksgenote kan die 'probleem' opgelos word.

'n Verhaal ter illustrasie van die terapeutiese funksie van taal

Ek het in hierdie hoofstuk 'n klompie belangrike dinge oor taal gesê. Opsommenderwys meen ek dat taal, as aktiewe en betekenisvolle koördinasie, so aangewend moet word dat dit ruimte skep vir 'gedeelde' verstaan wat na my mening 'meer volledige verstaan' is; dit moet ook *eerstepersoon ervaring* tot uiting laat kom. Hiermee saam meen ek dat taal die

narratiewe terapeute gebruik word, is 'hervertelling' 'n meer aanvaarbare term binne die narratiewe benadering.

waarheidsoekende uitdrukking van die lewe self is - die metafore wat in menslike taalsisteme tot uiting kom, getuig hiervan. Vervolgens gee ek 'n vertelling van Anderson (1997:7-9) weer om die aard en terapeutiese funksie van taal te illustreer.

Harlene Anderson vertel van 'n terapeutiese werkwinkel in Swede, waar sy as gasspreker optree het. Dit was egter 'n werkwinkel met 'n verskil. Haar gasheer en gasvrou, Gustaf en Kerstin, albei ook terapeute, het haar gevra of sy 'n gesin sou sien, wat hulle op videoband wou vaslê, wat as "teaching platform", soos Anderson (1997:6) sê, vir die werkwinkel die volgende dag sou dien. Sy het ingewillig.

Die gesin bestaan uit 'n pa en ma en twee dogters. Die twee dogters, onderskeidelik sestien en agtien jaar oud, het die afgelope twee jaar met *anorexia* geworstel. Nadat toestemming en instemming oor sekere sake verkry is, het Harlene met haar gasheer en gasvrou en die hele gesin in die gesprekskamer in 'n sirkel met sewe stoele, plek ingeneem. Anderson (1997:7-9)⁶⁴ vertel:

The atmosphere in the room felt somber and tense.

But through a somewhat awkward mix of their Swedish English and my Texas accent, we began to get to know each other. I listened carefully and tried to speak distinctly, telling them what I knew about why we were meeting and how I hoped to hear each of their thoughts about being here today. Then, being curious, I asked, "What do you think we should know about you; what would you like us to know about you?" The mother responded quickly, "I have it here." She reached down and took some papers from her purse – tow pages, computer typed. She handed the pages to me and I read the capitalized words, "WHY FAMILY THERAPY HASN'T BEEN ANY HELP FOR US." My heart admittedly gave a little jump: My first thought was "This is going to be the topic of our clinical discussion tomorrow?" My second thought, the stronger, was "I wonder what she's written?" There was nothing to do but proceed. After a long pause, I asked, "May I

⁶⁴ Omdat ek die aanhaling van Anderson (1997) in skuinsdruk weergee, gee ek die skuinsdruk wat Anderson self in haar teks gebruik, in gewone formaat weer om dit uit te laat staan.

read it out loud?”

“Of course,” the mother said, and the others nodded in agreement. I slowly read aloud these words on the paper, with bold and capital letters, just as they were given to me.

Anorexia has both a psychological and a physical aspect and it is necessary to treat both sides at the same time. The methods being used towards our girls in order to make them eat better have mostly been misguided, ill-advised, on some occasions even in the vicinity of being ill-natured, and have many times made things worse than they were before. They have caused so much frustration, despair, anguish and resignation that the therapy to a very great extent has dealt with these questions while the other aspects have been neglected.

Much too often our daughters have felt that their opinions were not important, that no one was prepared to listen to them and work through them instead of by way of us [the parents]. It would have cost them, and us, much less pain if more effort had been made trying to influence their own motivation, trying to explain the dangers with the sickness, not in vague terms but in very concrete manners. Cooperate with the healthy part of them, compliment them, don't humiliate them and don't show them open contempt. Be firm; they appreciate that, I can promise, but not cruel. Make it easier for their self-respect to grow. If they don't have a very strong wish to recover they won't do it.

I think that a more flexible attitude would have been useful in the approach towards our family. Sometimes it would have been useful to talk with all of us, sometimes with only one member. I am quite convinced that this method would have suited us much better.

The fact that they were both sick at the same time made our situation much more than twice as difficult as it would have been if only one girl was sick with this disease. I think this should have led the medical staff [and therapists] to ponder both twice and thrice if their methods really could be good for our family. I would like to see more humbleness, inventiveness, and ingenuity in the treatment. We have the feeling that they had one theory and wanted to put us into that, no matter how it applied to

us, and likewise one method that they tried with rather small alterations when it again and again proved inadequate.

In short, try to listen to our children. It is not impossible to talk with them. We are fully aware that in periods it is quite difficult to reach them, but you must try. It pays dividends after a while and at best you may gain their confidence and then much is won.

...They must be offered talks with people they can trust, that is, people who regard them as human beings with a sense of pride, justice, integrity and dignity.

Try to listen to us [the parents]. Of course...the medical staff never refused to listen and talk to us, that is, until the day our daughter became 18 years of age, and after that day the rest was silence...We have often felt that the doctors only heard what they wanted to hear and disregarded the rest without comment. At best [what was said] was dropped because it was uninteresting, impossible, or...was regarded as just rubbish and gravely suspected because the persons who uttered it were incompetent and completely controlled by their daughters, and consequently by the sickness. But we know our daughters more than any other person. We know their reactions and their feelings...we know when they can be trusted better than any nurse or doctor.

I have tried. I have seen other people try. Much too often I have failed. I have seen others fail too. But I have at least tried to learn by my failures, but so far I haven't seen much sign of that from members of the medical [and therapy] staff.

In bogenoemde verhaal, is dit duidelik dat die gesin nie tevrede is met die "waarheid" van die mediese- en terapeutiese personeel nie. Die stryd van die gesin, veral die twee dogters, is nie net teen *anorexia* nie, maar ook teen die *wanbegrip* van terapeute en dokters. Die getikde bladsye wat die ma uitgehaal het, getuig hiervan. Die bladsye getuig ook van 'n eensydige begrip, naamlik dié van die gesondheidslui, wat dié van die twee dogters en hul ouers uitsluit. Die bladsye is 'n uitroep na "gedeelde verstaan". Dit is 'n uitroep na *taal* wat uitdrukking aan hul verhale sal gee. Die bladsye is insigself 'n eerstepersoon uitdrukking van die ervarings

van die gesin, beide die ouers en die twee dogters. Die verhaal van die gesin word deur die woorde op die bladsye as't ware 'n manier om te *verstaan*.